

[ลี ลี น ว ร ร ณ ก ร ร ม]

ดวงมน จิตรจํานงค์

รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

รำลึกถึงอาจารย์บุญเหลือ

ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2525 (“คำนำ” ในแฉนวนวรรณกรรม, 2539) นับถึงปัจจุบันก็เกือบจะครบ 30 ปีแล้ว ในปีนี้มีเหตุอันชวนให้รำลึกถึงท่านเป็นพิเศษ ด้วยเป็นนวาระครบ 100 ปีชาตกาล อันแสดงว่าหากท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็จะมีอายุครบ 100 ปี ในวันที่ 13 ธันวาคม 2555

แม้ว่าน้อยคนนักจะมีอายุยืนยาวถึง 100 ปี แต่หลายคนถึงยังมีชีวิตอยู่ก็ราวไม่มีชีวิต ในความหมายว่าหมดสภาพชีวิต ด้วยปราศจากข้อบ่งชี้สำคัญคือความคิดอ่านอย่างชัดเจน นี่เป็นคำกล่าวเตือนตนเองของผู้เขียนเพื่อจะคงสภาพชีวิตของตนไว้เท่าที่จะทำได้

นับว่าน่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้รับการประกาศยกย่องเป็นบุคคลสำคัญระดับโลก โดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ในฐานะผู้มีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วัฒนธรรม ภาษาและวรรณคดี การส่งเสริมสถานภาพสตรี และการส่งเสริมสันติภาพ (ข่าวสด, 16 พฤศจิกายน 2554 “เกิดพระพันวัสสา ม.ล.บุญเหลือ-บุคคลโลก”, หน้า 19)

เท่าที่บทความเล็กๆ นี้จะทำได้ ก็เป็นเพียงเชิญชวนให้ศึกษาผลงานของอาจารย์บุญเหลือในด้านที่ผู้เขียนพอจะมีความรู้ความเข้าใจ นั่นคือ

ผลงานที่แสดงความคิดทางวรรณคดีของท่าน ซึ่งก็คงจะยกเพียงบางแง่มุมเท่านั้นให้เหมาะกับเนื้อที่

ในฉบับที่แล้วได้ชวนผู้อ่านคิดถึงประเด็นวรรณกรรมกับชีวิตและสังคมไปแล้ว ขอสนทนาต่ออีกเล็กน้อย อาจเป็นด้วยอิทธิพลของการรณรงค์ “ใช้” วรรณกรรมเป็นอาวุธเพื่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงระยะหนึ่ง ความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมจึงเป็นหัวข้อของการศึกษาและประเมินคุณค่างานเขียนในกรอบของหลักการว่า “วรรณกรรม (มีคุณค่าเพราะ) สะท้อนสังคม”

อันตรายของกรอบคิดเช่นนี้ ไม่น่าจะมี ถ้าเราคิดให้ลึกลงไปว่า วรรณกรรมเป็นผลิตผลของสังคมในแง่ที่สังคมเป็นแหล่งข้อมูล อันผู้แต่งจะเลือกไปใช้เป็นวัตถุดิบในการสร้างงาน นอกจากนี้สังคมยังให้แรงกระตุ้น หรือที่เรียกว่าแรงบันดาลใจ สังคมให้วิธีคิดวิธีมองในการแสดง

ปฏิภิกิริยาต่อปัญหาและคุณค่าอันหลากหลายที่ผู้แต่งเห็นว่ามีความสำคัญควรแก่การยกมาเขียนมาป่าวร้อง มาโนมน้าวใจผู้รับสารให้หันมาเอาใจใส่ใคร่ครวญกัน

แต่ถ้าเราคิดว่าสังคมให้สิ่งเหล่านี้โดยตรงไปตรงมา และผู้แต่งรับเอาสิ่งที่สังคมให้ไปเท่าๆ กัน เหมือนกันทุกประการ เราก็น่าจะอ่านบทประพันธ์เพียงเรื่องเดียวก็พอแล้วเพราะเรื่องไหนๆ ก็เหมือนกันหมด จะมีข้อแตกต่างกันหรือ และควรเรียกงานเหล่านี้ว่างานสร้างสรรค์หรือไม่เล่า

คุณูปการของศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ในประเด็นความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคม อยู่ที่ท่านมิได้ปฏิเสธเนื้อหาในวรรณคดีที่เชื่อมโยงกับสังคม แต่ท่านได้ชี้ว่าวรรณคดีไม่ได้มีหน้าที่ให้ข้อมูลความรู้แก่ผู้อ่านเหมือนเอกสารประเภทอื่นที่ไม่ใช่งานศิลปะ

ท่านบอกไว้ใน*วิเคราะห์วรรณคดีไทย* (2543 : 5-6) ว่า

“...ภารกิจของสิ่งหนึ่งๆ นั้น ตามธรรมชาติย่อมไม่ซ้ำกับภารกิจของอีกสิ่งหนึ่ง ถ้าหากภารกิจของวรรณคดีคือการสอนศาสนาหรือศีลธรรม ก็หมายความว่าหนังสือธรรมจริยาไม่เป็นสิ่งจำเป็นในสังคมมนุษย์ หากภารกิจของวรรณคดีคือการสอนภาษา ตำราภาษาก็ไม่จำเป็น เราจึงเห็นได้ว่าภารกิจของวรรณคดีย่อมแตกต่างไปจากหนังสือตำราสอนภาษาและศีลธรรม...”

ผู้ที่อ่านอย่างไม่ระมัดระวัง อาจจะเหมาเอาว่าวรรณคดีไม่มีหน้าที่สอนสิ่งใดเลย ดังนั้นจึงไม่ต้องสนใจความรู้ที่จะได้รับจากวรรณคดี

ข้อสรุปเช่นนี้นับว่าต่างจากความคิดที่ว่าวรรณคดียิ่งใหญ่เสียจน “ทำแทน” ตำรา

ของศาสตร์ทั้งหลายและหนังสือสอนศาสนา จึงตั้งหน้าตั้งตาแต่จะหาความรู้ไปเป็นก่อนๆ (นักศึกษาขอบอกกล่าวว่าจะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ?!)

ทั้งสองความคิดนี้เป็นความคิดที่สุดโต่งทั้งคู่ และผิดพลาดคลาดเคลื่อนอย่างน่าตกใจ

ถึงแม้ว่าวรรณคดีไม่มีกิจจอันใดในการสอนในความหมายว่าสั่งสอนให้กระทำตาม แต่ความรู้ที่ผู้รับจะสกัดกลั่นจากประสบการณ์การอ่านด้วยตนเองนั้นย่อมมีคุณค่า

ถามว่าความรู้เรื่องอะไร ที่เราจะขุดค้นออกมาได้

คำตอบคือความรู้เรื่องชีวิตน่าจะเป็นความรู้ที่น่าหาสิ่งอื่น

มีอะไรในความรู้เรื่องชีวิต หรือความรู้เรื่องชีวิตประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง

คำตอบคือ ความรู้เรื่องชีวิตย่อมไม่ปราศจากความหมายของชีวิต การดำรงอยู่ของชีวิตหรือความสัมพันธ์ของชีวิตกับสังคมและโลกธรรมชาติ อีกทั้งคุณค่าของชีวิต

หรือกล่าวโดยสรุปว่าเนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตย่อมให้ความรู้ความเข้าใจชีวิตในประเด็นความหมายการดำรงอยู่ และคุณค่า

แน่นอนว่าความรู้ความเข้าใจดังกล่าวจะเกิดกับผู้อ่านได้ต้องผ่านการอ่านอย่างตีความ และเพราะการตีความเป็นอัตนัย การตีความจึงเรียกร้องปัญญา ความรับรู้ทางอารมณ์ ประสบการณ์และวุฒิภาวะ

อาจารย์บุญเหลือจึงกล่าวต่อมาจากอัญประกาศที่ยกมาแล้วว่า

“...เราควรพิจารณาตัวเราเองว่า เมื่อเราหยิบหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี โดยตัวเราเองยกย่องหรือผู้อื่น

ยกย่องหรืออยู่ในระหว่างการถกเถียงว่าจะ
เป็นวรรณคดีหรือไม่ก็ตาม เราปรารถนา
อะไรจากหนังสือเล่มนั้น ข้าพเจ้าว่าเรา
ปรารถนาหลายอย่าง ความสำเร็จอารมณ์
ความรู้เชิงภาษา คือเราปรารถนาได้ยินได้ฟัง
การใช้ภาษาที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าที่เราใช้
เองเป็นประจำ ภาษาที่มีอำนาจกระทบความ
รู้สึกได้ เราปรารถนาความคิดนึกที่แปลกไป
จากที่เราพบอยู่ประจำ ความรู้เรื่องชีวิตอัน
กว้างขวางกว่าที่เราได้พบ เราอยากฟังเสียง
ไพเราะ อันออกมาจากเสียงสระและ
พยัญชนะ ภารกิจของวรรณคดีจึงซับซ้อนอัน
เป็นลักษณะโดยธรรมชาติของวรรณคดี
(2543 : 6)

ข้อความเพียงไม่กี่บรรทัดนี้ มีข้อชวนคิด
หลายประการ

1) สิ่งที่ผู้รับจะได้รับจากวรรณคดี ขึ้นอยู่กับ
ความปรารถนาหรือความคาดหวังที่ผู้รับมีต่อ
วรรณคดี แต่มีใช้จะปรารถนาหรือคาดหวังอะไร
ก็ได้ ความคาดหวังของผู้รับย่อมต้องอยู่บนพื้นฐาน
ของความรู้จักรวรรคดี ความรู้จักรวรรคดีของ
แต่ละบุคคลย่อมสะสมมาในประสบการณ์การ
รับสารจากวรรณคดีนั่นเอง

2) สิ่งที่ “เรา” (ซึ่งเป็นผู้รับทั้งปวงในเงื่อนไข
ข้อ 1) จะคาดหวังหรือเรียกร้องได้จากวรรณคดี
มีหลายอย่าง หลายด้าน และประกอบกันอย่าง
ซับซ้อน นี่คือข้อสรุปว่า ภารกิจของวรรณคดีเป็น
สิ่งซับซ้อนโดยธรรมชาติของวรรณคดี

3) ในเมื่อธรรมชาติของวรรณคดีเป็นงาน
ศิลปะ ภารกิจในการตอบสนองความต้องการ
ทางสุนทรียภาพ หรือการสื่อประสบการณ์
สุนทรียภาพ จึงเป็นภารกิจที่วรรณคดีไม่สามารถ
ปฏิเสธได้

4) สิ่งใดเป็นที่มาของการสื่อประสบการณ์
ทางสุนทรียภาพ ถ้าไม่ใช่พลังการสื่อสารที่สร้าง
ความกระทบอารมณ์ ให้เกิดความจับใจ เพลงที่
ฟังไม่ไพเราะแม้สิ่งสอนสิ่งดีและถูกต้องเพียงใด
ย่อมไม่มีคนฟัง (จะวัดความไพเราะอย่างไรคง
ต้องกล่าวภายหลัง)

5) วรรณคดีไม่อาจสร้างความจับใจได้ โดย
ปราศจากความเหมาะสมของการประกอบวัสดุ
ถ้ามว่าผู้สร้างงานประกอบวัสดุด้วยเป้าหมาย
อะไร ถ้าไม่ใช่การสื่อสารและความคาดหวังต่อ
พลังแห่งการสื่อสาร (สักแต่คิดว่าจะสื่อย่อมไม่ใช่
ผู้สร้างศิลปะ)

6) ถ้าอย่างนั้นต้องถามว่า สาร (ความ
หมาย) ของวรรณคดีคืออะไร คำตอบคือความรู้
เรื่องของชีวิตนั่นเองเป็นสิ่งที่ผู้ส่งสารบอกเล่าแก่
ผู้รับสาร

โปรดย้อนไปอ่านคำถามคำตอบว่ามีอะไร
ในความรู้เรื่องชีวิต

คำถามต่อไปมีว่าผู้อ่านจะได้รับความรู้เรื่อง
ชีวิตเท่ากันหรือไม่ คำตอบที่ไม่มีใครเถียงก็คือ
ไม่เท่ากัน ถ้าเช่นนั้นอะไรคือตัวแปรของการรับ
ความรู้เรื่องชีวิต

ตัวแปรที่ทำให้ผู้รับสารได้รับความรู้เรื่อง
ชีวิตจากวรรณคดีไม่เท่ากันก็คือ

1) ความรู้ของผู้รับสาร
ถ้าผู้รับสารมีความรู้เรื่องชีวิตอย่างลุ่มลึกอยู่
แล้ว ความรู้ที่จะได้รับเพิ่มเติมอาจมีไม่มาก ใน
กรณีที่ผู้ส่งสาร (ผู้แต่ง) ยังด้อยประสบการณ์
ถ้าผู้รับสารด้อยประสบการณ์ แต่อ่านเป็น
วิเคราะห์เป็น ดีความเป็น ได้ฝึกฝนการอ่านการ
วิจารณ์มาพอที่จะเข้าถึงบทประพันธ์ ก็ย่อมจะ
ได้รับความรู้เรื่องชีวิตมากกว่าผู้รับสารที่ขาด
คุณสมบัติในการอ่าน

2) ระยะห่างของผู้รับสารและผู้ส่งสาร

ผู้ส่งสารส่วนมากเป็นผู้ศึกษา ศึกษาทั้งชีวิต สังคมและผลงานประพันธ์ที่มีอยู่ ผู้รับสารที่ไม่ศึกษา ก็อาจจะเหมือนคนที่พูดกันคนละภาษากับผู้ส่งสาร ตรงกันข้ามผู้ส่งสารที่ไม่ศึกษา ย่อมไม่อาจสร้างงานที่จับใจผู้อ่านที่เป็นผู้ศึกษาได้ (ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการศึกษาอย่างเป็นทางการ)

ความซับซ้อนของภารกิจของวรรณคดี ความซับซ้อนในกระบวนการสร้างงานและการส่งสาร ทั้งสองอย่างนี้เป็นเหตุให้ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวเตือนว่า

“...ในการวิจารณ์วรรณคดี เราย่อมไม่นำประโยชน์ที่เกี่ยวกับการสั่งสอนผู้เยาว์มาพิจารณาเป็นขั้นแรกแน่นอน วรรณคดีที่เยี่ยมยิ่ง อาจเป็นหนังสือหรือบทประพันธ์ที่ไม่สมควรกับผู้เยาว์เลย เช่นเรื่องที่แสดงความน่าเกลียด น่ากลัวของชีวิต ที่ตื่นเต้นหวาดเสียวเกินไป สำหรับเด็กเล็กๆ เราไม่ส่งเสริมให้ผู้เยาว์อ่าน แต่เราจะพิพากษาว่าวรรณคดีนั้นแล้วโดยเราไม่พิจารณาคุณค่าทางอื่นหาได้ไม่ เพราะถ้าวรรณคดีนั้นแสดงให้เห็นความจริงบางประการ ด้วยวรรณศิลป์ที่สูงส่ง ย่อมมีคุณค่าแก่ผู้ใหญ่ ผู้มีสติปัญญาเป็นอย่างดี...”

ตามปรกติแล้วหนังสือหรือบทประพันธ์ที่ขาดความลึกซึ้ง ขาดความเข้าใจชีวิต ย่อมจะเป็นหนังสือที่ตื่นเกินไป ที่จะเป็นวรรณคดี...” (2543 : 27-28)

เพราะเหตุใดการแสดงความจริงแม้บางประการก็ต้องอาศัย “วรรณศิลป์ที่สูงส่ง” บางคนถึงกับคิดตรงกันข้ามว่าผู้แต่งใช้วรรณศิลป์กลบความจริงที่เลวร้าย

ในความเป็นจริงการกลบความเลวร้ายด้วย

วรรณศิลป์ก็มีได้ แต่ไม่ใช่ว่าจะไม่มีผู้แต่งที่ใช้วรรณศิลป์ตั้งคำถาม หรือวิพากษ์วิจารณ์ความจริงอันเลวร้าย หรือแม้แต่หาแง่มุมจากความชั่ว ถ้าหากเห็นว่าเป็นความจริง

ทั้งนี้ย่อมไม่มีสูตรสำเร็จใดๆ ที่จะด่วนฉวยมาใช้ในการวิจารณ์

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ จึงให้นำหนักกับผู้อ่านเป็นอย่างมาก ที่จะใช้วรรณคดีวิจารณ์ให้เป็นประโยชน์ ดังที่ท่านตั้งคำถามและให้คำตอบต่อไปนี้

“...เหตุใดเราจึงต้องเรียนวรรณคดีวิจักษณ์ และวรรณคดีวิจารณ์เล่า คำตอบก็คือ สมรรถภาพในการเห็นและการได้ยินของมนุษย์มีไม่เท่ากัน และสมรรถภาพในทางวินิจฉัยและพิพากษาก็ไม่เท่ากัน สมรรถภาพในการเห็นในการได้ยิน วิชาจิตวิทยาเรียกว่า สัญชาน (Perception)

มนุษย์ที่เรียนวิชาจิตกรรมมีสัญชานทางตาสูงกว่ามนุษย์ที่ไม่ได้เรียน นักเรียนจิตกรรมสามารถจะมองเห็นสีต่างๆ ได้พร้อมกัน ว่าสีนั้นอยู่ในที่นั้นที่นี้มากกว่าและแม่นยำกว่าพวกที่ไม่ได้เรียน นักดนตรีจะจับได้ว่าเสียงผิดไปเพียงไปหรือถูกต้องตามบันไดเสียง ซึ่งคนที่ไม่ได้เรียนดนตรีไม่ได้ยิน การเรียนวิชาดนตรี วิชาจิตกรรมช่วยให้คนมีสัญชานในทางหูและทางตาสูงขึ้น แม่นยำขึ้น ฝ่ายคนที่เรียนวรรณคดีสามารถจะสังเกตคุณลักษณะ โทษลักษณะของวรรณคดีที่คนที่ไม่ได้เรียนสังเกตไม่ได้ สรุปแล้วการเรียนวรรณคดีก็คือ เรียนสังเกตสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นวรรณคดีให้เข้าใจมาก รู้สึกถึงมาก รวมเรียกว่าให้เข้าถึง หรือ วิจักษณ์ และเรียนวิธีการที่มนุษย์ที่มีประสบการณ์ได้ใช้ในการวิจารณ์มา เพื่อให้เกิดความรู้ แต่การตัดสินใจว่าจะไรดี ดีมากดีน้อยนั้น แต่ละคนตัดสินเอง” (2543 : 145-146)

ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ มิได้เขียนแต่หลักการการศึกษาและหลักการวิจารณ์เท่านั้น ท่านยังได้นำทางผู้ศึกษาด้วยกรลงมือเขียนบทวิจารณ์ด้วยตนเอง เพื่อให้ผู้ศึกษาได้กระทำอย่างที่ท่านกล่าวว่า “เรียนวิธีการที่มนุษย์ที่มีประสบการณ์ได้ใช้ในการวิจารณ์มา” ซึ่งแน่นอนว่าจะพบได้หลากหลาย

ในเนื้อที่อันจำกัดนี้ขอยกตัวอย่างบางแง่มุมของบทวิจารณ์ของท่านเรื่อง “วิจารณ์ ‘จดหมายจากเมืองไทย’” ของโบทัน ในแวนวรรณกรรม (2539 : 233-242)

บทวิจารณ์นี้เขียนในปี 2513 ลงพิมพ์ในวิทยาสารปริทัศน์ หลังจากที่เขียนวิจารณ์นวนิยายเรื่องเดียวกันนี้ ในชื่อ “ข้อคิดจาก ‘จดหมายจากเมืองไทย’” ลงพิมพ์ในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 3 ฉบับติดต่อกัน บทวิจารณ์ชิ้นแรกเน้นข้อคิดทางสังคม ส่วนชิ้นนี้ท่านกล่าวว่า “วิจารณ์จากด้านวรรณศิลป์”

บทวิจารณ์ชิ้นแรก (ม.ล.บุญเหลือ, 2539 : 222-232) เน้นข้อคิดที่เกี่ยวกับปัญหาความตระหนกทางวัฒนธรรมของตัวเอกที่เป็นตัวแทนของคนจีนโพ้นทะเล ท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงทางคุณค่า ตัวเอกคือหนุ่มจีนชื่อตันสว่างอู่ ไม่ใช่ นักสังคมวิทยา ก็เหมือนกับคนทั่วไปที่ไม่เข้าใจปัญหาของตน เรื่องจบลง “โดยตันสว่างอู่ เล็งเห็นความแตกต่างอันแท้จริงระหว่างคนไทยที่ตันสว่างอู่รู้จักกับคนจีนที่ตันสว่างอู่รู้จัก” (หน้า 227)

น่าสนใจคำว่า “ความแตกต่างอันแท้จริง” ที่เกิดในประสบการณ์ของตัวเอก นั่นก็คือความแตกต่างเมื่อตัวเอกลดละอคติของตนอันเนื่องมาจากความตระหนกทางวัฒนธรรมลงเสียได้ด้วยการผ่านโลก ผ่านวัย ผ่านชีวิต สังเกตได้ว่า ม.ล.บุญเหลือ เป็นนักวิจารณ์คนแรกๆ ที่ใช้

สหวิทยาการในการวิจารณ์

ด้วยเหตุนี้แม้ในงานที่จัดว่าเป็น “เอกสารสังคม” คือ “เป็นภาพวาดให้เห็นชีวิตของคนหมู่มากในสังคม ไม่เฉพาะคนหมู่อันหนึ่งหมู่ใด ที่ไม่อาจถือเป็นตัวแบบของบุคคลเป็นหมู่อันหนึ่งได้” (ม.ล.บุญเหลือ, 2539 : 236) ชีวิตของคนทีถือเป็นตัวแบบของหมู่อันหนึ่ง ก็ย่อมต้องมีความซับซ้อนให้ศึกษาได้ ดังที่ผู้อ่านจะเห็นการวิเคราะห์วิจารณ์ในบทวิจารณ์ชิ้นที่ 2 (2539 : 233-242)

ท่านกล่าวว่า “ความเป็นเอกของวรรณกรรมชิ้นนี้อยู่ที่ตัวละคร” (หน้า 237) ในบทความชิ้นหลังนี้ท่านยังชี้ว่าตัวละครย่อมสัมพันธ์กับโครงเรื่องกลวิธีการเขียนในรูปจดหมายไม่เอื้อให้เห็นปฏิกิริยาของเพื่อนอีก 2 คน ของตัวเอก ซึ่งไม่ใช่ข้อบกพร่อง เพราะนวนิยายทำได้เพียง “เรียกความสนใจแก่ปัญหาสังคมปัญหาหนึ่งขึ้น” ท่านเห็นว่า ถ้านวนิยายมุ่งแสดงปัญหาทุกแง่ทุกมุม “ก็รักษาลักษณะของศิลปกรรมไว้ไม่ได้” (หน้า 237)

เอกสารสังคมในกรอบของศิลปกรรมย่อมต่างจากตำราหรืองานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นต้องมีเนื้อหาทางชีวิตจิตใจ ด้วยเหตุนี้ความห้วนเหว ความทุกซ็ร่อน การยื่นหยัดหรือดีนรณ เมื่อประสบปัญหา จึงเป็นจุดเด่นของนวนิยายที่ “เรียกความสนใจแก่ปัญหาสังคม”

อนึ่งความห้วนเหว ความทุกซ็ร่อนการเผชิญปัญหาในชีวิตจริงของบุคคลย่อมแปรตามลักษณะนิสัย อาจารย์ ม.ล.บุญเหลือ จึงประเมินคุณค่านวนิยายเรื่องนี้ว่า “สิ่งที่น่าชมนวนิยายเรื่องนี้อยู่ที่กลวิธีแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครด้วย นักประพันธ์ไม่อธิบายตัวละครเลย ปล่อยให้ผู้อ่านซึ่งนักประพันธ์ยกย่องว่าคงจะเป็นผู้ใหญ่วินิจฉัยเอาเองว่าตัวละครไหนทำอะไร เพราะเหตุใด” (หน้า 240)

ในบทวิจารณ์ที่มุ่งวิเคราะห์ปัญหาสังคม เราได้เห็นแล้วว่าไม่อาจอภิปรายแต่ข้อคิดเพียงอย่างเดียว ถ้าเราทำงานการวิจารณ์งานศิลปะ ใดจะละเลยชีวิตจิตใจของตัวละครได้ ยิ่งกว่านี้ความสำเร็จในการสื่อความคิดของผู้แต่งยังขึ้นอยู่กับความสำเร็จทางศิลปะ ขอให้พิจารณาการวิจารณ์ที่ว่า ถึงแม้ผู้แต่งไม่พยายามเข้ามาทำการวินิจฉัยของผู้อ่าน ผู้อ่านก็รับรู้

“...ต้นสว่างผู้เป็นคนมีอารมณ์ประณีต เกิดความสะเทือนอารมณ์ง่าย และจิตใจหวนไหวไปตามอารมณ์ แต่สามารถบังคับจิตใจได้ ซึ่งทำให้ความเห็นใจของผู้อ่านไปตกอยู่แก่ต้นสว่างผู้ซึ่งถ้าไม่ใช่กลวิธีเช่นนั้น คนอ่านซึ่งเป็นคนไทย คงจะให้ความเห็นใจไม่ได้ ที่เห็นใจและมีความรู้สึกร่วมไปกับต้นสว่างผู้ก็เพราะมีโอกาสได้รับรู้ถึงความโหม้นิสของต้นสว่างผู้ รวมกับความตระหนกทุกระยะ...” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2539 : 240)

บทวิจารณ์นี้ลงท้ายด้วยข้อเตือนใจผู้อ่านว่า “...ตามปรกติของนวนิยายที่สาระของเรื่องเป็นปัญหาสังคม ผู้อ่านมักไปเอาใจใส่กับปัญหานั้นเสียมากกว่าจะพิจารณาตัวนวนิยาย” และแสดงความหวังต่อนักประพันธ์ว่า “หวังว่าจะมีนักประพันธ์ที่สนใจกับปัญหาสังคมไทยในแง่มุมอื่นๆ แสดงฝีมือตนให้ประจักษ์กันขึ้นมากกว่าที่ได้มีอยู่แล้ว” (หน้า 242)

นำคิดว่าการกระโดดเข้าไปวิเคราะห์ปัญหาสังคมโดยขาดความเข้าใจตัวละครและเนื้อหาทางอารมณ์ จะเอื้อต่อการเข้าใจความคิดของเรื่องได้หรือ

นำคิดว่าการแสดงหรือสื่อความคิดเกี่ยวกับปัญหาสังคมจะกระทำโดยปราศจากฝีมือหาได้ไม่ นี่คือสิ่งที่เรียกกันว่าความสัมพันธ์ของเนื้อหา

กับรูปแบบ ซึ่งไม่อาจแยกขาดจากกันได้เลย

สังคมไทยเรียกร่องผู้แต่งที่มีฝีมือไม่น้อยกว่ามีความคิด สังคมไทยก็เรียกร่องผู้อ่านที่เป็น “ผู้ใหญ่” ที่ไม่ต้องให้ผู้แต่งมากล่าวลูแกโทษ หรือขอร้องนักเทศน์มาช่วยแก้ไขความไขว้เขวของเยาวชน (ซึ่งมักไม่ค่อยได้ฝึกปรี้อในการรับสาร)

ศาสตราจารย์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้ทิ้งมรดกทางปัญญาไว้มากมาย ขอเชิญชวนให้อ่าน ให้คิด ให้ถกเถียงกันให้มาก ข้อปรีวิตกของท่านที่ยกมาต่อไปนี่ยังเป็นจริงเพียงใด ขอเชิญช่วยกันคิดตรองดู (กล่าวในวิเคราะห์หรรณคดีไทย ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2517)

...นับตั้งแต่มีการสอนวรรณคดีกันมา ครูอาจารย์มิได้สอนให้นักเรียนวิเคราะห์วรรณคดีกันมากนัก...วิธีการวิจารณ์ของครูอาจารย์นั้นทำให้เกิดความสนใจกับวรรณคดีในแง่ศีลธรรม ประเพณีและความรู้ศัพท์เป็นส่วนใหญ่...” (2545 : 272) (๕)

รายการอ้างอิง

“เทิดพระพันวัสสา ม.ล.บุญเหลือ-บุคคลโลก,” 2554. ข่าวสด, 16 พฤศจิกายน, 19.

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. (2539). “ข้อคิดจาก ‘จดหมายจากเมืองไทย’ ” “วิจารณ์จดหมายจากเมืองไทย ของโบตัน” ใน **แฉ่นวรรณกรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินตติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง ร่วมกับกองทุนหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ.

..... (2543). **วิเคราะห์หรรณคดีไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศยาม.